

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.30>

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ ТА ПОДІЛ СПІЛЬНОГО МАЙНА ПОДРУЖЖЯ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В НАЦІОНАЛЬНЕ СІМЕЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Лісовий С.А.,
аспірант

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України*

Лісовий С.А. Європейські принципи та поділ спільного майна подружжя: імплементація в національне сімейне законодавство.

У науковій статті досліджено важливість імплементації європейських принципів задля реформування норм щодо поділу спільного майна подружжя. Виявлено, що європейські дослідники вказують на ряд проблем, які виникають у транскордонних шлюбах (подружжя є громадянами різних держав-членів ЄС чи зарубіжних країн) у випадку поділу спільного майна, коли шлюб завершується розлученням або особи перебували не шлюбі, а у зареєстрованому партнерстві, а також випадки коли під час судового розгляду помирає одна із сторін. Встановлено, що питання імплементації європейських принципів задля реформування національних норм щодо поділу спільного майна подружжя не достатньо досліджені.

Виявлено, що на рівні Європейського Союзу становлення спільних підходів до регулювання майнових відносин тривало не одне десятиліття. Прийняттю перших публічних актів передували ряд наукових досліджень та публікацій. Про прийняття європейського законодавства щодо регулювання майнових відносин подружжя як пріоритету було визначено у Віденському плані дій 1998 року. У 2011 році були розроблені і внесені до парламенту «Пропозиції щодо Регламенту Ради щодо юрисдикції, застосовного права та визнання та виконання рішень у справах режиму майна подружжя», які через шість років були відкликані.

Обґрунтовано, що важливе значення для гармонізації сімейного права в рамках Європейського Союзу відіграє діяльність Комісії з європейського сімейного права. При цьому серед європейських вчених досі нема єдності у позиції того, чи взагалі можлива гармонізація сімейного права європейських держав. На основі аналізу наукових праць європейських вчених виділено три основні групи поглядів щодо цього питання.

Встановлено, що серед європейських та національних вчених триває дискусія про гармонізацію європейського сімейного права. Ми поділяємо підхід, що вже відбувається гармонізація правових норм у сфері регулювання окремих інститутів сімейного права, а під впливом глобалізації та цифровізації гармонізація сімейного права різних держав-членів ЄС прискориться. Запропоновано зміни до Сімейного кодексу України задля імплементації європейських принципів до інституту поділу спільного майна подружжя.

Ключові слова: спільне майно подружжя, поділ майна, європейські принципи, імплементація, ЄС.

Lisoviy S.A. European principles and division of common property of spouses: implementation in national family law.

The scientific article examines the importance of the implementation of European principles for the reform of norms regarding the division of common property of spouses. It was revealed that European researchers indicate a number of problems that arise in cross-border marriages (the spouses are citizens of different EU member states or foreign countries) in the case of the division of common property, when the marriage ends in divorce or the persons were not married, but in a registered partnership, but as well as cases when one of the parties dies during the trial. It has been established that the issues of implementation of European principles for the reformation of national norms regarding the division of common property of spouses have not been sufficiently investigated.

It was revealed that at the level of the European Union, the formation of joint approaches to the regulation of property relations lasted more than one decade. The adoption of the first public acts was

preceded by a number of scientific studies and publications. Adoption of European legislation on the regulation of property relations of spouses was defined as a priority in the Vienna Action Plan of 1998. In 2011, «Proposals on the Regulation of the Council on Jurisdiction, Applicable Law and Recognition and Enforcement of Decisions in Matters of the Spousal Property Regime» were developed and submitted to the Parliament, which were withdrawn six years later.

It is substantiated that the activity of the Commission on European Family Law plays an important role in the harmonization of family law within the framework of the European Union. At the same time, among European scientists there is still no unity in the position of whether it is even possible to harmonize the family law of European states. Based on the analysis of the scientific works of European scientists, three main groups of views on this issue are distinguished.

It has been established that there is an ongoing discussion among European and national scientists about the harmonization of European family law. We share the approach that legal norms are already being harmonized in the sphere of regulation of individual institutions of family law, and under the influence of globalization and digitalization, the harmonization of family law of different EU member states will accelerate. Amendments to the Family Code of Ukraine are proposed for the implementation of European principles to the institution of the division of joint property of spouses.

Key words: common property of spouses, division of property, European principles, implementation, EU.

Постановка проблеми. В Європейському Союзі передбачено, що в рамках спільноти має відбуватися зближення національного законодавства у тому числі у сфері розгляду цивільних транскордонних судових справ, впровадження принципу взаємності щодо визнання як судових, так і позасудових рішень (п. 1 ст. 81 Договору про функціонування Європейського Союзу). Європейські дослідники вказують, що особливо багато проблем виникають у транскордонних шлюбах (подружжя є громадянами різних держав-членів ЄС чи зарубіжних країн) у випадку поділу спільного майна, коли шлюб завершується розлученням або особи перебували не шлюбі, а у зареєстрованому партнерстві, а також випадки коли під час судового розгляду помирає одна із сторін. Враховуючи повномасштабну війну в Україні і що майже 6 млн. українців отримали субсидіарний захист в державах ЄС, кількість транскордонних шлюбів зростатиме як і питань щодо поділу майна подружжя.

Стан опрацювання цієї проблематики. Окремі аспекти майнових відносин подружжя у контексті їх співвідношення із особистими відносинами стали предметом дослідження О.М. Калітенко [1]. І.В. Жилінкова дослідила проблеми правового режиму майна членів сім'ї [2]. А.Д. Стоянов проаналізував різні аспекти правового режиму нерухомого майна, що належить спільно членам сім'ї [3]. Вказані дослідження тільки частково торкаються проблеми поділу майна подружжя. О.В. Мельниченко дослідила у порівняльному аспекті поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу [4], водночас питання імплементації європейських принципів задля реформування норм щодо поділу спільного майна подружжя не достатньо досліджені

Метою статті є дослідження імплементації європейських принципів задля реформування норм щодо поділу спільного майна подружжя.

Виклад основного матеріалу. На рівні Європейського Союзу становлення спільних підходів до регулювання майнових відносин тривало не одне десятиліття. Прийняттю перших публічних актів передували ряд наукових досліджень та публікацій. Про прийняття європейського законодавства щодо регулювання майнових відносин подружжя як пріоритету було визначено у Віденському плані дій 1998 року. Через три роки було закликано Комісію подати Зелену книгу про «колізію законів у питаннях, що стосуються режимів власності подружжя, включаючи питання юрисдикції та взаємного визнання», із планом прийняти перші акти до 2011 року. У «Звіті про громадянство ЄС 2010: усунення перешкод для громадян ЄС», прийнятому 27 жовтня 2010 року, Комісія виявила невизначеність у питанні майнових відносин міжнародних пар, що була однією із ключових перешкод у житті та свободі пересування громадян ЄС. У результаті було сформовано групу експертів, що мали розробити чіткі пропозиції. У 2011 році були розроблені і внесені до парламенту «Пропозиції щодо Регламенту Ради щодо юрисдикції, застосовного права та визнання та виконання рішень у справах режиму майна подружжя» (2011/0059 (CNS) [5]). У 2017 році вказані пропозиції були відкликани [6].

Крім того, важливе значення для гармонізації сімейного права в рамках Європейського Союзу відіграє діяльність Комісії з європейського сімейного права. При цьому серед європейських вче-

них досі нема єдності у позиції того, чи взагалі можлива гармонізація сімейного права європейських держав. Погляди європейських вчених розділилися на три групи, а саме:

1) одні вчені обґрунтовують, що уніфікація правових норм в ЄС можлива виключно у сфері публічних відносин, а серед ключових аргументів неможливості уніфікації сімейного законодавства ЄС – «культурні обмеження» (наприклад, О. Кан-Фройнд та В. Мюллер-Фрайенфельс ще наприкінці 60-х років ХХ ст. обґрунтували позицію, що «сімейне право особливо відкрите до морального, релігійного, політичного та психологічного впливів, тому воно є інтровертним, а відповідно у кожній державі різна система сімейного права». У ХХІ столітті теж є публікації вчених про те, що «на сімейне право має занадто великий вплив культура та національні (інколи релігійні) традиції, що створює труднощі у гармонізації» [7, с. 25]);

2) ряд вчених вважають, що гармонізація сімейного права можлива, але у певних сферах та інститутах (на формування цієї позиції також вплинула діяльність вчених, які входять до Комісії з європейського сімейного права. Зокрема, Катаріна Боеле-Восклі зауважує, що держави-члени Європейського Союзу мають власне законодавство у сфері регулювання сімейних відносин, можна знайти при порівнянні як спільні, так і відмінні риси, але вже є підстави говорити, що європейське сімейне право, його засади, які є основою для сімейно-правових інститутів в ЄС формуються [8].);

3) інша група вчених обґрунтовує, що під впливом глобалізації можна говорити про гармонізацію сімейного права різних держав-членів ЄС (серед аргументів, які вказують європейські вчені і те, що без такого процесу гармонізації не можливо реалізувати більш тісний політичний союз держав у рамках ЄС [9]. А.-М. Арделеану обґрунтовує, що правове регулювання сімейних відносин не є виключно приватною сферою, а відображає зв'язки соціальної суспільної та приватної сфер, а отже має елементи публічності, які можна і слід гармонізувати у процесі «європеїзації» [10].).

Про доцільність та реальність гармонізації сімейного права вказує у своєму дисертаційному дослідженні Л.В. Красицька [11, с. 6]. М.В. Менджул також наводить додаткові аргументи про те, що відмінності у національних культурах можуть обумовлювати певну унікальність сімейно-правових норм, водночас сучасний розвиток сімейного законодавства європейських державах не є обумовлений відмінностями національних культур, тому вони не можуть детермінувати розвиток сімейного законодавства, який відбувається у контексті домінації загальних європейських цінностей [12, с. 155].

Щодо розуміння поняття «гармонізація», то О.С. Простибоженко вважає, що під вказаним поняттям слід розуміти «цілеспрямований процес наближення і узгодження національних та європейських підходів, що відбувається по методу «зглаження» суперечок і відмінностей національного та європейського законодавства, а також переймання європейської концепції регулювання майнових відносин членів подружжя» [13, с. 7].

Таким чином, серед європейських та національних вчених триває дискусія про гармонізацію європейського сімейного права, ми поділяємо підхід, що вже відбувається гармонізація правових норм у сфері регулювання окремих інститутів сімейного права, а під впливом глобалізації та цифровізації гармонізація сімейного права різних держав-членів ЄС прискориться. Для України, яка розпочала переговори щодо вступу в ЄС, дослідження таких процесів вкрай актуальне, щоб прискорити реформування українського законодавства у процесі європеїзації національного права.

Гармонізація сімейно-правових норм буде більш ефективна на основі уніфікованих принципів, які і розробляє Комісія із європейського сімейного права (CEFL), створена першого вересня 2001 року. Після створення Комісії із європейського сімейного права експерти здійснили ґрунтовний аналіз, який дозволив розробити та опублікувати перші принципи європейського сімейного права у грудні 2004 року, всього вже опубліковано 4-ри документи із принципами сімейного права та рекомендаціями до гармонізації сімейного права в рамках ЄС.

Із чотирьох груп принципів, найбільш ґрунтовно ми проаналізували «Принципи європейського сімейного права щодо майнових відносин подружжя», оскільки у них передбачені гармонізовані норми щодо режиму майна подружжя і щодо його розподілу. На відміну від національної системи приватного права у європейській доктрині є «режим участі у придбанні майна», який передбачає роздільну власність, а поряд із особистим майном, спільним майном подружжя виділено також «зарезервоване майно».

Щодо поділу майна то, тут є певні відмінності з українським правом. Відповідно до ч. 4 ст. 61 СК України речі для професійних занять віднесені до спільної власності, а Комісія з європейського сімейного права відносить їх до особистої власності (п. 4.36).

Крім того, ми виявили певну неузгодженість із підходом до визначення спільних боргів, бо борг через професійну діяльність одного із подружжя вважається спільним сімейним боргом (п. 4.40). Позитивним і таким що потребує імплементації до українського законодавства є рекомендації щодо оцінки вартості майна, яке підлягає розподілу у випадку розлучення. Враховуючи їх, пропонуємо ст. 71 СК України доповнити новою частиною такої редакції: «6. Склад майна, що є спільним та підлягає розподілу між подружжям визначається на дату розірвання шлюбу. Оцінка майна, яке підлягає поділу здійснюється на день розподілу. У випадку оцінки нерухомого майна може здійснюватися експертна оцінка».

Висновки. Таким чином, принципи Комісії з європейського сімейного права є «ключем» до гармонізації сімейного законодавства держав-членів ЄС, хоч вони не є обов'язковими, але є підґрунтям для подальших правотворчих процесів з метою уніфікації сімейного права в ЄС. Позитивним і таким що потребує імплементації до українського законодавства є підхід запропонований Комісією європейського сімейного права щодо оцінки вартості майна, яке підлягає розподілу у випадку розлучення. Враховуючи їх, пропонуємо ст. 71 СК України доповнити новою частиною такої редакції: «6. Склад майна, що є спільним та підлягає розподілу між подружжям визначається на дату розірвання шлюбу. Оцінка майна, яке підлягає поділу здійснюється на день розподілу. У випадку оцінки нерухомого майна може здійснюватися експертна оцінка».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калітенко О.М. Особисті відносини подружжя та відносини подружжя стосовно їх майна: автореф. десерт. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.03. Харків, 2001. 20 с.
2. Жилінкова І.В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї: автореф. дис... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03. Харків, 2000. 39 с.
3. Стоянов А.Д. Правовий режим нерухомого майна членів сім'ї: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2016. 211 с.
4. Мельниченко О.В. Поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу: автореф. дисерт. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.03. Київ, 2015. 19 с.
5. Proposal for a Council Regulation on jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of matrimonial property regimes, 16.3.2011. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0126:FIN:en:PDF> (дата звернення: 08 січня 2024 р.).
6. Withdrawal of Commission proposals. Document 52017XC0520(01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52017XC0520%2801%29> (дата звернення: 08 січня 2024 р.).
7. Antokolskaia M. Family law and national culture Arguing against the cultural constraints argument. *Utrecht Law Review*. 2008, 4(2), pp. 25–34. URL: <https://www.utrechtlawreview.org/articles/abstract/10.18352/ulr.63/> (дата звернення: 08 січня 2024 р.).
8. Katharina Boele-Woelki. The Road Towards a European Family Law. *Electronic Journal of Comparative Law*. URL: <https://www.ejcl.org/11/art11-1.doc> (дата звернення: 08 січня 2024 р.).
9. David Bradley. A family law for Europe? Sovereignty, political economy and legitimation. Perspectives for the unification and harmonization of family law in Europe. Edited by Katharina Boele-Woelki. Antwerp – Oxford – NewYork. 2003. 103 p.
10. Anca-Monica Ardeleanu. Principles of European Family Law Regarding Divorce –Special View over the Romanian Civil Code. *AUDJ*, vol. 9, no. 2/2013, p. 51-52.
11. Красицька Л. Проблеми здійснення та захисту особистих і майнових прав батьків і дітей: дисертація доктора юридичних наук: спеціальність 12.00.03. Київ, 2015. 496 с.
12. Менджул М.В. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші. 2019. 420 с.
13. Простибоженко О.С. Гармонізація законодавства України із законодавством держав-членів Європейського Союзу щодо правового режиму спільності майна подружжя: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 20 с.